

L'ESTUDI DE LA LITERATURA POPULAR CATALANA DES D'UNA PERSPECTIVA DE GÈNERE*

CARME ORIOL

*Grup d'Estudis Etnopoètics
de la Societat Catalana de Llengua i Literatura-IEC*

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi del folklore, i en particular de la literatura popular, des d'una perspectiva de gènere neix com a conseqüència del moviment feminista sorgit en els anys cinquanta i seixanta del segle xx als Estats Units. En les dues dècades següents, corresponents als anys setanta i vuitanta, els estudis publicats per folkloristes nord-americanes com Claire Farrer (1975), Marta Weigle (1982) i Rosan A. Jordan i Susan Kalčík (1985) posen l'èmfasi en les aportacions al folklore realitzades per les dones i, així mateix, analitzen com és representada la imatge de la dona en determinats gèneres del folklore, com, per exemple, en el mite. Durant els anys noranta del segle xx, els estudis de folklore des d'una perspectiva de gènere centren l'atenció en el desenvolupament d'un marc teòric adequat i, en aquest sentit, és destacable la publicació del llibre *Feminist Theory and the Study of Folklore* (HOLLIS *et al.* 1993). En les darreres dècades del segle xx, alguns estudis prenen una dimensió històrica, ja que posen el punt d'atenció en les primeres recopilacions de folklore i en el paper que hi van tenir les dones en tant que recol·lectores d'aquests materials procedents de la tradició oral. Entre aquestes primeres dones que es van interessar per l'estudi del folklore als Estats Units destaca Elsie Clews Parsons, una dona ober-

* Aquest article forma part de la investigació del Grup d'Estudis Etnopoètics (IEC); del grup de recerca Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, del departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili; i del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), reconegut i finançat per la Generalitat de Catalunya (2009 SGR 644). Així mateix, l'article s'emmarca en una línia d'investigació sobre literatura popular catalana que ha rebut finançament del ministeri de Ciència i Innovació a través del projecte d'I+D: FFI 2009-08202/FILO.

tament feminista, que va presidir l'American Folklore Society (THOMAS 2006: 40-41).

Passant de l'àmbit més general del folklore al més concret de la literatura popular, Jeana Jorgensen (2008) sistematitza les relacions entre les rondalles i els estudis de gènere en tres nivells d'interacció: el textual, el contextual i el metatextual.² Aquests tres nivells orienten, sota el meu punt de vista, diferents tipus de recerques, tal com exposo a continuació.

El nivell textual centra l'atenció en el contingut dels relats. En aquest sentit, els estudis es dirigeixen a l'anàlisi dels temes, els arguments i els personatges principals que intervenen en les narracions. Així, tal com ha estudiat el folklorista danès Bengt Holbek (1989), hi ha rondalles meravelloses masculines i d'altres de femenines segons sigui el gènere dels seus personatges principals; a més, els temes que tracten aquestes narracions estan íntimament relacionats amb el gènere dels seus personatges principals.

El nivell contextual centra el punt de vista en les persones que participen en l'acte comunicatiu que és inherent al folklore, és a dir, en les persones que fan de col·lectores o d'informants de materials folklòrics. En aquest cas, els estudis centrats en el nivell contextual tracten aspectes com les característiques dels repertoris que transmeten les dones i els homes, les diferències (temàtiques i estilístiques) entre aquestes repertoris, la possible prevalença de narradors o de narradores en determinades cultures, la major o menor accessibilitat a la informació segons sigui una dona o un home qui reculli els materials de la tradició oral i segons sigui una dona o un home qui proporcioni les dades, etc.

Finalment, el nivell metatextual està en relació amb les aportacions fetes per la crítica feminista. En aquest cas, els estudis van dirigits a analitzar, per exemple, com ha incidit la variable de gènere en les adaptacions de rondalles o en l'elaboració de versions transgressores que capgiren els rols dels personatges situant, posem per cas, protagonistes femenines exercint rols que tradicionalment han estat típicament masculins. La crítica feminista sovint ha propiciat la creació de

2. Seguint Genette (1982: 450), el nivell metatextual es refereix a la relació crítica que té un text amb un altre.

noves versions de les rondalles que han rectificat el sexisme present en alguns d'aquests relats tradicionals, un sexisme que tanmateix no sempre podem imputar a la força de la tradició oral. Així, el folklorista Jack Zipes (1993) ha demostrat en alguns dels seus treballs que compiladors masculins de rondalles (com Perrault o els germans Grimm) van arranjar els textos tradicionals per donar a les seves protagonistes un caràcter conservador (dones bàsicament submises i amb poca iniciativa), quan, de fet, en els relats tradicionals de partida les protagonistes no tenien aquestes connotacions o, si més no, no tan marcades. Els treballs de Zipes també s'han centrat en la comparació de versions de relats tradicionals amb les corresponents recreacions literàries o amb versions de dibuixos animats o cinematogràfiques.

A part dels estudis centrats en cadascun d'aquests nivells (textual, contextual i metatextual), també s'han de tenir en compte les possibilitats que sorgeixen de la interacció entre ells. El llibre *Enchanted Maidens, Gender Relations in Spanish Folktales of Courtship and Marriage* de James M. Taggart (1990) ha posat de manifest que el gènere dels informants modula l'argument de la narració i el rol que hi tenen els personatges principals d'aquestes narracions. Així, les versions d'una mateixa rondalla poden resultar més feminitzades o més masculinitzades segons quin sigui el gènere dels narradors i de les seves audiències. En aquest cas, els nivells textual i contextual s'entrecreuen i es condicionen.

2. LITERATURA POPULAR CATALANA I GÈNERE

En el nostre país, els estudis sobre literatura popular i gènere s'han dirigit a analitzar el paper que han tingut les dones com a transmissores i com a recol·lectores d'aquesta literatura popular. Aquests estudis han posat l'atenció, pràcticament de manera exclusiva, en l'activitat duta a terme per les dones col·lectores de materials més que no pas en les dones que han tingut el paper d'informadores. En qualsevol cas, els estudis que en els darrers anys s'han realitzat de manera majoritària a casa nostra s'han situat, fonamentalment, en el nivell contextual.

Alguns estudis, però, han dibuixat una panoràmica que ha anat més enllà d'aquest nivell d'anàlisi. Josefina Roma en l'article «La dona en les cançons tradicionals a la Ribagorça» (2005) parla de tres possibilitats d'estudiar la presència de les dones en la cançó tradicional i les concreta en l'anàlisi de tres figures de dones. La primera està representada per la investigadora (i col·lectora) Palmira Jaquetti, «que a partir del 1925 va recórrer el Pallars i la Ribagorça així com l'Alt Urgell i l'Alt Empordà» a la recerca de cançons tradicionals per a les missions de recerca de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (ROMA 2005: 86). La segona és la de les cantaires que li van transmetre el patrimoni cançonístic. I la tercera correspon a les protagonistes de les cançons. L'article de Josefina Roma analitza, per tant, aspectes del que hem anomenat nivell contextual (els dos primers casos) i nivell textual (el tercer cas).

Els nivells contextual i textual també es veuen representats en algunes de les aportacions realitzades per la sociòloga Magali Pagès. L'autora, en el llibre *Culture populaire et résistance culturelle régionale: fêtes et chansons de Catalogne* (2010), analitza els rols masculins i femenins en el món tradicional vallespirenc i estudia com aquests rols es reflecteixen en les cançons i en les festes tradicionals. La mateixa autora també ha dedicat un estudi a «La dona catalana: entre folklore i resistència cultural»,³ en què ha tractat la representació tradicional de la dona a la Catalunya del Nord a través de les cançons i les tradicions transmeses de generació en generació. Caterina Valriu, en l'estudi «La dona en el Cançoner popular de Mallorca», analitza com es reflecteix la imatge de la dona pel que fa a l'enamorament, la sexualitat i el matrimoni en les cançons populars mallorquines (VALRIU 2007).

Tanmateix, els estudis que majoritàriament s'han dut a terme en les terres de parla catalana se centren, com s'ha dit, en les aportacions realitzades per les dones en la transmissió, l'arplega, i la conservació de la literatura popular, com veurem en el següent apartat, dedicat a les dones folkloristes.

3. Conferència impartida a Perpinyà el 8 de setembre de 2010.

3. LES DONES FOLKLORISTES

Des de la dècada dels anys vuitanta del segle xx s'han dut a terme estudis d'història del folklore que han anat posant de manifest, encara que de manera molt modesta, la tasca realitzada per les dones en l'arplega de materials folklòrics i en la seva difusió i estudi.

En el llibre *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions. 1853-1981* (PRATS *et al.* 1982), síntesi de referència, encara avui, sobre la història del folklore a Catalunya, es destaquen les aportacions realitzades per Maria del Pilar Maspons (Maria de Belllloch) i Joaquina Santamaria (Anna de Valldaura)⁴ en el conreu del folklore durant el segle xix. Així mateix, i pel que fa als inicis del segle xx, el llibre dedica un capítol a Rossend Serra i Pagès en el qual s'esmenta la tasca folklòrica realitzada per algunes de les seves alumnes de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona. En concret, se citen els nom de Sara Llorens, Adelaida Ferrer, Joana Vidal, Maria de la Gràcia Bassa, Maria Baldó i Manuela Fina (PRATS *et al.* 1982: 23-25, 49-53). Dolors Llopart també ha fet notar la importància de les dones folkloristes en l'apartat que els dedica en «L'estudi de la cultura popular» inclòs en el desè volum de l'obra *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de Catalunya* (LLOPART 2008: 13-71).

A part d'aquests estudis més generals, també se n'han publicat de més específics, com el de Francesc Roma i Casanovas (1998), que analitza el paper que van tenir les dones en el si del moviment excursionista i aporta dades significatives sobre la seva contribució a l'estudi del folklore. Altres treballs han pres forma de monografies sobre algunes dones folkloristes que van dur a terme la seva tasca entre finals del segle xix i la primera meitat del segle xx. Entre aquests estudis destaquen els dedicats a Maria del Pilar Maspons (ARMANGUÉ 2004, 2007), Sara Llorens (ROMA 2006), Palmira Jaquetti (ROMA 2005) i Joana Vidal (SOLER 2010), entre d'altres.

4. Sobre la vida i l'obra d'aquestes folkloristes, vegeu també les fitxes biobibliogràfiques redactades per Carme Oriol al *Diccionari biogràfic de dones* <<http://www.dbd.cat>>.

Els estudis esmentats són una mostra de l'activitat que van dur a terme aquestes dones en l'arreglada del folklore en uns temps en què la participació de les dones en les activitats associatives vinculades a l'estudi del folklore no era fàcil.

Així, per exemple, a finals del segle XIX, en els inicis del moviment excursionista, que tanta importància va tenir en el desenvolupament del folklore, les dones en van quedar pràcticament al marge a causa del seu rol social. Com molt bé ha apuntat Francesc Roma i Casanovas (1998: 4-5), anar d'excursió significava tenir temps lliure i, a més, els desplaçaments de vegades requerien quedar-se a dormir fora de casa, ja que els mitjans de transports no eren els d'ara. En aquestes condicions, les dones era difícil que hi poguessin participar.

D'altra banda, les dones sovint quedaven excloses «legalment» dels moviments associatius. En el cas de l'Associació d'Excursions Catalana,⁵ és conegut l'acord de la junta general, celebrada el 6 de març de 1880, en el sentit que les dones no hi podien ingressar com a sòcies (ROMA I CASANOVAS 1996: 397; 1998: 4). Per tant, tot i que, per exemple, Maria Pilar Maspons i Labrós (Maria de Bell-lloch) va rebre un homenatge de l'esmentada associació el mateix any 1880 (ARMANGUÉ 2004: 28),⁶ la seva activitat folklòrica i literària va assolir visibilitat, al llarg dels anys, gràcies al fet d'haver estat «apadrinada» pel seu germà, Francesc Maspons i Labrós, i pel seu cunyat, Francesc Pelai Briz i Fernández. Ells van obrir-li camí per a la publicació d'articles en revistes com el *Calendari Català* (el 1885)⁷ i *Lo Gay Saber* (el 1883),⁸ fundades i dirigides per Francesc Pelai Briz. Tot i això, l'any 1885 Maria Pilar Maspons va ser nomenada sòcia honorària de la Secció Folklore Català de l'Associació d'Excursions Catalana.

Ja entrat el segle XX, les dones van anar tenint més presència en les associacions excursionistes. Així, el 1903, el Centre Excursionista de

5. L'Associació d'Excursions Catalana va ser fundada el 21 de setembre de 1878 com una escissió de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, creada dos anys abans (ROMA I CASANOVAS 1996: 97).

6. El 13 de maig de 1880, l'Associació d'Excursions Catalana li va dedicar una vetllada literària en la qual es van llegir les seves tradicions del Montseny.

7. El *Calendari Català* es va publicar entre 1865 i 1882.

8. *Lo Gay Saber* es va publicar en dues etapes. La primera, entre 1868 i 1869, i, la segona, entre 1878 i 1882.

Catalunya⁹ comptava amb vuit sòcies d'un total de 829 persones associades. També sabem que Palmira Jaquetti va ser sòcia de l'Agrupació Excursionista Júpiter,¹⁰ i el Butlletí de l'Associació, en el número 32 (agost de 1925), va publicar una notícia sobre la tasca d'arreglada de cançons populars que duïen a terme Palmira Jaquetti i Maria Carbó a l'Urgell per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (ROMA I CASANOVAS 1998: 14).

Als inicis del segle xx, l'ingrés de les dones en les entitats excursionistes es va veure positiu en tant que es pensava que podien contribuir activament a la recollida de materials folklòrics. Com diu Francisc Roma i Casanovas:

Aquesta visió de la dona dins del món excursionista partia de la idea que la recollida de contes, tradicions, llegendes, usos i costums de la terra, i la seva propagació era una aportació a la pàtria, fet que havia engendrat el caràcter diferencial de l'excursionisme català (ROMA I CASANOVAS 1996: 399-400).

Com a folkloristes, aquestes dones van ser considerades fins i tot més eficients que els homes en el treball de recollida de materials, és a dir, en el que avui en diem treball de camp:

Maria del Pilar Maspons (que acostumava a escriure sota el pseudònim de Maria de Bell-lloch), Maria Baldó o Júlia Farnés eren tallades del model ideal que esperaven aquells que dominaven el Centre [Excursionista de Catalunya] en els seus primers anys. La dona era menys suspecte d'ésser un agent estatal que anés a modificar les contribucions de les poblacions pageses, no era sospitosa d'ésser perillosa i d'aquesta manera assolia acostar-se més fàcilment als camperols i muntanyencs el folklore dels quals es pretenia estudiar (ROMA I CASANOVAS 1998: 4).

9. El Centre Excursionista de Catalunya va ser creat el 1891 com una reunificació de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana (ROMA I CASANOVAS 1986: 146).

10. L'Associació Excursionista Júpiter va prendre aquest nom el 1921, com a continuadora de la secció Excursionista del Club Esportiu Júpiter, creada el 1916 al Poble Nou de Barcelona (ROMA I CASANOVAS 1998: 14).

Aquesta idea de l'eficiència de les dones per a la realització del treball de camp, la trobem també en Rossend Serra i Pagès, quan anima les deixebles de l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona a aprofitar les estades fora de Barcelona (en els seus pobles o en els llocs d'estiueig) per recollir materials folklòrics. Entre la correspondència que Serra i Pagès va mantenir amb algunes de les deixebles, s'hi troben moltes dades sobre els èxits i les dificultats en el treball de camp que van dur a terme.

A les limitacions i dificultats que van patir les dones que es van dedicar al conreu del folklore durant el primer terç del segle xx, Josefina Roma (2005: 90-91) s'hi ha referit en relació amb la tasca duta a terme per Palmira Jaquetti i Maria Carbó en les missions de recerca al Pallars per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya els anys 1925, 1926 i 1931¹¹ en els termes següents:

Palmira Jaquetti i Maria Carbó van iniciar un treball de camp, que ja era difícil per a un home en aquell temps, però per a unes noies era fins i tot temerari, ja que la gent no sabia com ubicar-les en l'organigrama social i això els va reportar molts disgustos. Van emprendre aquest treball malgrat les dificultats que representava el fet de ser noia jove i soltera, voltant per camins difícils, en pobles mal comunicats, buscant allotjament, i fent un treball que pocs comprenien, en una època en què això era una novetat. Per les memòries de Palmira Jaquetti, que són d'una gran riquesa i detall, i que no deixa a ningú la tasca de redactar-les, perquè ho vol fer ella mateixa, coneixem tota una sèrie d'avatars i dificultats que van haver de superar, com la reticència de la gent a hostatjar-les, la malfiança de molts cap a la seva labor, considerant-les unes desvaguerades o gent que no havia de treballar per a viure i que el nou govern eliminaria, o també la gent se'ls regira tot sospitant que el que busquen no són pas cançons, sinó alguna altra cosa, provocant el riure de la gent aplegada. Moltes vegades, pateixen aquest menyspreu pel fet de ser dones, que no treballen segons el concepte de treball local (ROMA 2005: 90-91).

11. Vegeu els volums VI, VII i XIV de l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials* (MASSOT 1996, 1997 i 2004).

Malgrat les dificultats, en el primer terç del segle xx, les dones es van anar implicant activament en la recollida i l'estudi del materials folklòrics. Van pronunciar conferències en els centres excursionistes i en associacions culturals, i van publicar treballs en revistes com *Butlletí de Centre Excursionista de Catalunya*, *Butlletí del Centre Excursionista de Lleida*, *Calendari Català*, *Catalana*, *Feminal*, *Scriptorium*, *Arxiu de Tradicions Populars*, etc.¹² Només en aquesta darrera revista, hi trobem implicades un total de 32 dones que apareixen com a autores de treballs sobre diversos gèneres de la literatura popular i el folklore o com a col·lectores d'aquest tipus de material, la qual cosa és indicativa de la implicació que van tenir en el conreu del folklore en aquests anys.

4. FONTS DOCUMENTALS I ACTIVITATS DE RECERCA

Per a la recerca sobre l'activitat duta a terme per les dones folkloristes i el paper que tenen en la història del nostre folklore, hi ha almenys quatre fons documentals de molta importància que proporcionen material abundant. Són els següents: el fons Serra i Pagès,¹³ l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya,¹⁴ la Biblioteca de Catalunya¹⁵ i la Biblioteca Francesca Bonnemaïson.¹⁶

12. Agraïco a Laura Villalba aquesta informació, fruit de la recerca que duu a terme per a la realització de la seva tesi doctoral «La incorporació de la dona en el folklore català als inicis del segle xx».

13. Una part d'aquest fons documental es troba a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i l'altra a l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

14. L'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya és a Montserrat, però els seus materials es poden consultar en còpia microfíxada a la Biblioteca de Catalunya i al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

15. A la secció de Música de la Biblioteca de Catalunya es conserven, per exemple, unes deu mil cançons que Palmira Jaquetti va recollir per a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

16. La Biblioteca, vinculada a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona, va ser creada l'any 1909 per Francesca Bonnemaïson. Actualment té un fons dedicat als estudis sobre la dona.

Actualment, el tema de les dones folkloristes és objecte de recerca del projecte interuniversitari «La literatura popular catalana: protagonistes, actituds, realitzacions». Aquesta recerca ha permès identificar gairebé un centenar de dones que van involucrar-se d'una manera o altra, i amb més o menys intensitat, en l'arreplega i l'estudi del folklore en el conjunt dels Països Catalans, però d'una manera preferent a Catalunya.

Pel que fa a les activitats dutes a terme darrerament i que han estat dedicades totalment o en part a l'estudi i la divulgació de la tasca duta a terme per les dones folkloristes, cal destacar-ne les següents:

1. El curs «Dona i Folklore», dirigit per Dolors Llopart i Roser Ros. Va tenir lloc entre el 10 de maig i el 28 de juny de 2011 i es va dur a terme a la seu de l'associació cultural Tantàgora, a Barcelona. L'objectiu del curs va ser estudiar el paper de la dona catalana com a transmissora del patrimoni immaterial a través de la paraula i del gest. Hi van intervenir com a ponents Montserrat Palau, Montserrat Garrich, Caterina Valriu, Josefina Roma, Dolors Llopart i Roser Ros.

2. La VII Trobada del Grup d'Estudis Etnopoètics, dedicada a «La recerca folklòrica: persones i institucions», que va tenir lloc el 18 i 19 de novembre de 2011 a Sitges. En l'apartat «Dones i Folklore» es van presentar les següents comunicacions: «Feminisme i folklore» (Montserrat Palau), «La dona catalana i els estudis folklòrics a principis del segle xx: recuperant les genealogies perdudes» (Laura Villalba), «Dona i folklore: apunts per a l'estudi del folklore compilat per dones a les primeries del segle xx» (Roser Ros, Dolors Llopart); «L'aportació de les dones folkloristes a l'*Arxiu de Tradicions Populares*» (Carme Oriol); «Sara Llorens de Serra i l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya: dades a propòsit d'unes llegendes alacantines inèdites» (Joan Borja); «Sara Llorens i les llegendes de la Baixada a l'Infern» (Josefina Roma); i «Joana Vidal, folklorista» (llibre presentat l'autor, Joan Soler i Amigó).

5. CONCLUSIONS

Ambaquest treball s'ha traçat una panoràmica de la situació de la recerca pel que fa a l'estudi de la literatura popular des d'una pers-

pectiva de gènere. Aquesta panoràmica ha partit d'algunes de les aportacions considerades capdavanteres a nivell internacional i ha situat les possibilitats d'estudi en tres nivells d'anàlisi: el textual, el contextual i el metatextual. D'acord amb aquests nivells, s'ha descrit la situació de la recerca en l'àmbit català i s'ha constatat que està molt relacionada amb els estudis sobre història del folklore. Aquests estudis han fixat l'atenció sobretot en el nivell contextual, de manera que la recerca actual s'ha dirigit especialment a investigar l'aportació realitzada per les dones en la recol·lecció i l'estudi de la literatura popular catalana.

BIBLIOGRAFIA

- ARMANGUÉ (2004): Joan Armangué, «Presentació», dins: Maria de Bell-lloc, *Llegendari*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2007): «Presentació», dins: *Les llegendes en el paisatge de Maria de Bell-lloc*, [Bigues i Riells]: Fundació Privada de Bigues i Riells.
- ARXIU DE TRADICIONS POPULARS (1928-1935): *Arxiu de tradicions populars recollides a Catalunya, València, Mallorca, Rosselló, Sardenya, Andorra i terres aragoneses de parla catalana*, 7 números, Barcelona: Olañeta, 1989 [ed. facsímil].
- FARRER (1975): Claire Farrer (ed.), *Women and Folklore*, Austin: University of Texas Press.
- GENETTE (1982): Gérard Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, París: Seuil.
- HOLBEK (1989): Bengt Holbek, *Interpretation of Fairy Tales*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
- HOLLIS *et al.* (1993): Susan Hollis, Linda Pershing, M. Jane Young (eds.), *Feminist Theory and the Study of Folklore*, Urbana: University of Illinois Press.
- JORDAN (1985): Rosan A. Jordan, Susan Kalčik (eds.), *Women's Folklore, Women's Culture*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- JORGENSEN (2008): Jeana Jorgensen, «Gender», dins: Donald Haase (ed.), *The Greenwood Encyclopedia of Folktales & Fairy Tales*, Connecticut / London, Greenwood Press, p. 402-404.
- LLOPART (2008): Dolors Llopart, «L'estudi de la cultura popular», dins: Joan Soler i Amigó (ed.), *Tradicionari. Enciclopèdia de la cultura popular de*

- Catalunya*, 10, Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Generalitat de Catalunya, p. 13-71.
- MASSOT (1996, 1997, 2004): Josep Massot i Muntaner. *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, 6, 7 i 14. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ORIOI: Carme Oriol, «Maria del Pilar Maspons Labrós», *Diccionari biogràfic de dones*, <<http://www.dbd.cat>> (Consulta: 17 maig 2012).
- «Joaquima Santamaria Ventura», *Diccionari biogràfic de dones*. <<http://www.dbd.cat>> (Consulta: 17 maig 2012).
- «L'aportació de les dones folkloristes a la revista *Arxiu de Tradicions Populars*», dins: Josep Temporal i Laura Villalba (eds.), *La recerca folklòrica: persones i institucions* (en premsa).
- PAGÈS (2010): Magali Pagès, *Culture populaire et résistance culturelle régionale: fêtes et chansons en Catalogne*, París: L'Harmattan.
- PRATS *et al.* (1982): Joan Prats, Dolors Llopart, Joan Prat (eds.), *La cultura popular a Catalunya. Estudiosos i institucions. 1853-1981*, Barcelona: Serveis de Cultura Popular.
- ROMA (2005): Josefina Roma, «La dona en les cançons tradicionals a la Ribagorça», *Ripacurtia*, núm 3, p. 85-108.
- (2006): «Introducció», dins: Sara Llorens, *Rondallari de Pineda*, Pineda de Mar: Ajuntament de Pineda de Mar, p. 9-32.
- ROMA I CASANOVAS (1996): Francesc Roma i Casanovas, *Història social de l'excursionisme català: dels orígens a 1936*, Vilassar de Mar: Oikos-Tau.
- (1998): «Dona i excursionisme: una passejada per la literatura excursionista de muntanya», <<http://www.francescroma.net/web/genere.pdf>> [Consulta: desembre 2011].
- SOLER (2010): Joan Soler i Amigó, *Joana Vidal, folklorista*, Valls: Cossetània.
- TAGGART (1990): James M. Taggart, *Enchanted Maidens: Gender Relations in Spanish Folktales of Courtship and Marriage*, Princeton / New Jersey: Princeton University Press.
- THOMAS (2006): Jeannie B. Thomas, «Gender», dins: William M. Clements (ed.), *The Greenwood Encyclopedia of World Folklore and Folklife*, Westport, Connecticut / London: Greenwood Press, p. 39-41.
- VALRIU (2007): Caterina Valriu, «La dona en el Cançoner popular de Mallorca», dins: Jaume Guiscafrè i Caterina Valriu (eds.), *La poesia oral: gèneres, funcionalitat i pervivència*, Palma / Barcelona: Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VILLALBA: Laura Villalba, «La dona catalana i els estudis folklòrics a principis del segle xx: recuperant les genealogies perdudes», dins: Josep Tem-

poral i Laura Villalba (eds.), *La recerca folklòrica: persones i institucions* (en premsa).

WEIGLE (1982): Marta Weigle, *Spiders and Spinsters: Women and Mythology*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1982.

ZIPES (1993): Jack Zipes, *The Trials & Tribulations of Little Red Riding Hood*, New York / London: Routledge.